

ESENȚA CONCEPTULUI DE BUNĂ – GUVERNARE ÎN VIZIUNEA LUI ARISTOTEL

PARTEA A III-A

DIMENSIUNEA MORALĂ

Prof. univ. dr. Corina Adriana Dumitrescu,
Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București

rectorucdc@yahoo.com

Abstract: *Our article aims to show the relationship between politics and morals, starting from the Aristotelian writings which represented the paradigm of the ancient Greek thinking. This relationship shows the focus that both Aristotle and his teacher, Platon, make on education. The only real guarantee of the state prosperity and balance is honesty and moral virtue of the citizens and mutually, only when the state is well organized and based on an educational framework that promotes reason, morality and it will be able to make the citizens reach the estate of eudaimonia.*

Key words: *politics, ethics, virtue, morals, effective ruling, happiness.*

”Până când regii nu vor deveni filozofi, sau filozofii regi, lucrurile nu vor merge niciodată bine în această lume” – afirma cu toată tăria, Platon, adică nimeni altul decât acela care l-a marcat cel mai profund pe Aristotel. La rândul său Platon l-a avut drept mentor pe Socrate, adică pe părintele Eticii, ba mai mult pe acela care a întrupat de-a dreptul moralitatea în propria sa ființă, până la sacrificiul suprem.

Neîndoielnic că, deși original în creația sa, Stagiritul a fost decisiv influențat, în planul moralei sale, mai ales de modelul pe care l-a reprezentat Platon pentru întreaga sa existență. Adică marele filozof, autor și al celebrelor dialoguri pe teme precum curajul în Laheș, cumpătarea în Charmides sau etica și educația în Protagoras, dialoguri evident binecunoscute de către Aristotel care a și preluat o serie din ideile despre moralitate și despre guvernare cuprinse în acestea. Desigur că, pe lângă opera scrisă a lui Platon și dialogul direct de care a beneficiat Aristotel din partea acestuia, vreme de peste două decenii, a avut rolul de a marca gândirea aristotelică. De asemenea, experiențele de viață prin care a trecut Platon și pe care și le-a mărturisit mai tânărului său discipol au importanța lor în gândirea teoretică și practică a acestuia din urmă, pe tărâmul moralei. Călătoria lui Platon la Syracuse, spre exemplu, adică aceea în care a fost numit tutore al regelui Dionysos al II-lea a constituit perioada în care marele filozof a încercat să transforme un rege într-un filozof, mai precis să determine un conducător al unui popor să impună o dimensiune morală acțiunilor sale. Platon a fost un filozof activ, preocupat permanent de transpunerea în practică a principalelor sale teorii; ce am putea afirma despre Aristotel care de asemenea, câteva decenii mai târziu, avea să-și găsească, pentru aproape șapte ani de zile pe propriul său ”Dionysos” în persoana lui Alexandru Macedon? Răspunsul simplu: Răspunsul simplu: precum înaintașul său Aristotel a fost profund dedicat teoriei dar și practicii filozofiei, mai ales, laturii morale a acesteia.

În acest context al influenței culturale dominante pe care Aristotel a receptat-o din partea lui Platon este demn de amintit detaliu mai rar evocat: anume că Academia la care Platon a fost profesorul lui Aristotel nu a fost numai o școală de filozofie ci și o veritabilă instituție de pregătire superioară a unei pleiade de consilieri și de legislatori care au

determinat cursul istoriei acelor vremuri. Astfel, acolo, la Academia lui Platon, s-au format, printre alții, Chabrios și Phokion, mari strategii atenieni, Aristonymos, legislator al cetății Megalopolis, Euphraios, consilierul lui Perdikkas al III-lea al Macedoniei, Erastos și Koriskos care au guvernat la Assos și nu în ultimul rând, alături de mulți alții, Stagiritul însuși.

Aristotel l-a studiat critic și pe Socrate despre a cărui concepție afirma: ”Nu trebuie să ne limităm cercetarea la a ști ce este (virtutea), ci trebuie să o extindem la modul în care este produsă.” Deci el a dorit să depășească atitudinea, oarecum contemplativă pe care a remarcat-o la Socrate, prin analizarea și a cauzelor care generează o manifestare sau alta. Desigur că această poziționare punctuală nu a făcut decât să demonstreze faptul că, un loc deosebit, în rândul izvoarelor creației sale, l-a reprezentat personalitatea culturală a părintelui Eticii.

Tot pe ”filiera” lui Platon, pe lângă raportarea la Socrate, acest adevărat martir al filozofiei, Aristotel s-a apropiat și de creația aceluia care, printre altele, spunea: Nu trebuie nici geniu, nici taine, nici minune pentru a da legile rațiunii: e de ajuns o minte luminată și o judecată dreaptă” – adică de Pitagora din Samos, marele matematician și filozof al antichității. Acesta a întemeiat, la Crotona, în sudul Italiei, e drept un sud locuit în general de către greci, o colonie și a demonstrat superioritatea comunității condusă de către filozofi.

Beneficiar al unei minți geniale dar și al unei moșteniri spirituale extraordinare, Aristotel s-a văzut de-a dreptul ”obligat moral” să ducă mai departe atât creația culturii occidentale, cât și pe cea orientală al cărui, de asemenea, bun cunoscător era. În fața unei asemenea răspunderi uriașe – de care s-a achitat prin opere nepieritoare – un aliat loial i-a fost și caracterul său profund moral, rod al propriei sale filozofii morale. Astfel, spre exemplu, Aristotel era convins că trebuia făcută o distincție între desăvârșirea caracterului și cea a intelectului; mai mult, a apreciat că, pentru atingerea virtuții sunt necesare atât calitățile caracterului cât și calitatea intelectului.

Bun cunoscător și al culturii orientale, în mod deosebit al filozofiei și istoriei din această parte a lumii, Aristotel fără îndoială, că a aplicat o serie din roadele acestora: astfel, dacă îi fixăm, virtual, pe moment, drept sistem de referință creația lui Confucius vom constata că marele filozof grec se instruia întruna în învățătura primită pe care el însuși o avea de transmis și că, nu în ultimul rând, se comporta precum un om ales, care aspira la virtuțile cerești.

Modelul reprezentat în istoria Orientului de personalitatea lui Hammurapi i-a fost cunoscut, drept dovadă sfaturile pe care i le-a dat lui Alexandru cel Mare și concepția sa clară despre rolul moralei în buna – guvernare.

Desigur că, aceste aprecieri premergătoare prezentării concepției despre relația dintre morală și bună guvernare, proprie lui Aristotel, trebuie să țină cont și de contextul social – istoric caracteristic epocii în care a trăit. Suntem în secolul al IV-lea î.e.n., într-o Atenă, care, pe bună-dreptate, își revendică primatul în rândul orașelor cetăți grecești, într-o epocă de expansiune și a coloniilor grecești, în care toate aceste tipuri de mici state erau organizate și conduse diferit. Atena însă se dorea a fi modelul demn de urmat și din punctul de vedere al ”edificiului statal” pe care îl reprezenta și care îi îngăduia, printre altele, să atragă cel mai mare număr de înțelepți între zidurile sale, care desigur îi asigurau și cel mai dezvoltat sistem educațional pentru cetățenii săi. Suntem în plină epocă a aceluia attic, supradenumit ”zoon politikon”, preocupat de proiectarea și transpunerea în practică a societății ideale, menită să asigure acea fericire colectivă. Desigur, nu în ultimul rând, ne aflăm la Atena dominată spiritual de Academia lui Platon care

s-a dovedit a fi, până în zilele noastre, cel mai puternic for intelectual al gândirii occidentale.

Aristotel este de acord cu Platon în privința ideii că guvernarea este o meserie ca oricare alta, și că aceia care sunt cei mai puțini pentru această meserie ar trebui să fie chiar cei care conduc efectiv (Politica). Pentru Aristotel, criteriul potrivit ar fi noblețea, valoarea sau excelența, adică bunătatea morală sau virtutea, un atribut care este distribuit în mod inegal și de care dispun în gradul necesar doar unii oameni care sunt, prin urmare, „cei mai buni” (aristoi) în arta guvernării (Politica). În opinia lui Aristotel, viața bună nu este posibilă pentru niciun om decât dacă acesta este crescut într-un polis care este condus de astfel de oameni.

Pentru Aristotel, ca și pentru Platon, oamenii care ar trebui să conducă (și care, într-o societate ideală, chiar ar conduce efectiv) sunt cei care au cunoștințe de politică. Aceștia reprezintă minoritatea educată, virtuoaasă și înțeleaptă.

”Taie unghiile poporului, dar nu-i spăla capul cu propria-i urină, pedepsește-l, fără să îl înjosești” – îi ”transmitea”, peste secole, Pitagora lui Aristotel, legat de atitudinea pe care conducătorul cetății trebuie să o aibă, în anumite situații față de popor. Desigur că, asemenea învățămintele, Aristotel va fi știut să le folosească în aleasa educație pe care s-a îngrijit să i-o ofere și lui Alexandru cel Mare, recunoscut fiind acesta din urmă prin comportamentul său pe de o parte autoritar, pe de altă parte apropiat față de supușii săi.

Autorul însă și al celebrei opere intitulate ”Etica Nicomahică” a fundamentat o teorie morală, dezvoltată atât în Etica lui Eudemos cât și Etica Mare, deosebit de valoroasă, dacă ar fi să o apreciem doar prin prisma probei la care a supus-o veacurile, milenii chiar care au urmat-o.

Aristotel a știut, într-un mod genial de-a dreptul pentru mileniul I î.e.n., să confere un conținut practic teoriei sale morale. El afirma, spre exemplu, că, în cadrul eticii ”nu se cercetează virtutea spre a ști ce este ea, ci pentru ca să devenim virtuoși.”

Cultura umanității îi datorează lui Aristotel și o redefinire a principiului dominant în gândirea antică al teleologiei: la Stagirit aceasta presupune o tendință spre perfecțiune proprie fiecărei ființe vii și, desigur, într-o formă superioară, caracteristică ființei umane. Există o țintă finală, potrivit acestei concepții aristotelice spre care tindea sufletul oricărui om și anume propria sa fericire. Astfel, etica aristotelică este una eudemonistă, teleologică, deoarece urmărește drept scop dobândirea fericirii, prin intermediul rațiunii.

Remarcabilă este în context aprecierea lui Aristotel potrivit căreia deplina fericire a individului rezidă în cunoașterea la care acesta este capabil să ajungă, starea de fericire fiind deci apanajul omului superior, capabil de contemplație. În etica aristotelică, contemplația nu ține de transcendență, ci este un act exclusiv rațional, prin care omul actualizează ceea ce are divin în el. Omul accede la contemplație, prin intelect (nous), considerat partea cea mai elevată din om, ființa însăși. Se poate aprecia astfel, că existența umană în viziunea lui Aristotel are două dimensiuni: una teoretică, care se împlinește prin contemplație și alta practică, care se obiectivează în cadrul polis-ului, prin practicarea virtuților. În acest sens, cunoașterea presupunea o solidă educație, o însușire temeinică a rezultatelor științelor vremii, o aplicare consecventă a acestora. Astfel, apare necesitatea existenței unui organism social, care să garanteze desfășurarea practică a procesului cunoașterii. Acesta s-a numit încă de pe atunci Stat și cea mai importantă misiune a sa era să determine atingerea unui grad de fericire, pentru aceia care au consimțit să-i urmeze regulile; din această perspectivă, Aristotel face joncțiunea teoretică dintre Etica sa și știința politică, adesea subliniind necesitatea bunei-organizări statale. Acestei științe a politicii îi prescria însă să știe să se îngrijească ca scopul său esențial să îl reprezinte ”cel mai înalt bine omenesc.”

Nu întâmplător, una dintre definițiile pe care Aristotel a formulat-o cu privire la omul fericit este: ”să numim fericit pe acela care e activ în conformitate cu virtutea desăvârșită și e în același timp bine înzestrat cu bunuri exterioare și aceasta nu numai un timp scurt, ci o viață întreagă, plină” (Etica Nicomahică); iată, ce anume trebuia să

realizeze o bună-guvernare pentru semenii săi, acel cadru social complet și complex al manifestării virtuozității, și nu în ultimul rând, acea bunăstare generală.

Societatea politică este cea care face posibil ca ființele umane să ducă „o viață bună”, în acest sens al termenilor. (Politica). A-ți atinge potențialul de ființă umană în acest fel înseamnă a dobândi o stare pe care Aristotel o numește, în *Etica Nicomahică*, „*eudaimonia*” (Etica Nicomahică). Acest cuvânt este adesea tradus greșit prin „fericire”, și uneori prin „înflorire”, „împlinire” sau „exelență”, dar el este cel mai bine redat prin noțiunea de „auto-perfecționare morală”. Conform lui Aristotel, dobândirea *eudaimoniei* necesită în mod obligatoriu, existența unor reguli morale sau a unor legi care să servească drept standarde pentru ce e bine și ce e rău pentru agenții morali, în situații concrete. Aristotel afirma că aceste reguli morale sunt principiile „dreptății politice” din polis-ul în care trăiesc acești agenți morali.

Desigur că astăzi, o asemenea viziune pare utopică, pentru că politica nu este în consonanță cu morala, nu se identifică cu ceea ce însemna în antichitatea greacă: *arta regească sau știința guvernării*. Dar poate mai mult ca oricând, astăzi, se impune o reevaluare a tuturor valorilor, o viziune politică aristotelică obiectivată în noile condiții, care să aibă în vedere o societate construită pe repere morale autentice.

Invităm astfel, prin demersul nostru, la o nouă interpretare a mesajului aristotelic, bazată pe o înțelegere corectă istorică, filosofică și politică a cadrului în care a gândit și a trăit filosoful din Stagira.